

การจัดการความขัดแย้ง : กรณีพิพาทการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่ขาน จังหวัดเชียงใหม่¹

CONFLICT MANAGEMENT: A CASE STUDY OF MAEKHAN RESERVOIR PROJECT, CHIANGMAI PROVINCE

วาสนา สุขกุล², น้ำเพชร วินิจชัยกุล³

Wassana Sukkul, Numpet Winischaikule

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบและแนวทางออกของความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรน้ำกรณีพิพาทโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขานจังหวัดเชียงใหม่ โดยศึกษาจากชาวบ้านใน หมู่บ้านแม่ขานใต้และหมู่บ้านสบลาน ซึ่งเป็นหมู่บ้านในพื้นที่ๆ คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากโครงการฯ ส่วนขั้นตอนและวิธีการการวิจัยเป็นการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้กิจกรรมการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายทั้งสองหมู่บ้านดังกล่าว ผลการวิจัย พบว่า ที่ผ่านมาชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านมีรูปแบบในการจัดการความขัดแย้ง 5 รูปแบบอันส่งผลทำให้เกิดการชะลอโครงการฯ ได้แก่ 1) การยื่นหนังสือ 2) การชุมนุมประท้วง 3) การเปิดเวทีการเจรจา 4) การเสนอวาระและถกเถียงในการประชุมระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ และ 5) การจัดเวทีสาธารณะ นอกจากนี้ในส่วนหนึ่งของแนวทางออกชาวบ้านเสนอให้มี “การถวายฎีกา” เพื่อเป็นทางออกที่ดีที่สุดในการยุติความขัดแย้งโดยชาวบ้านยินดียอมรับสนองพระราชดำริ สำหรับบุคคลหรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการฯ และการแก้ปัญหาควรมีคุณลักษณะที่สำคัญ คือ 1) มีความเป็นธรรม 2) มีอำนาจที่แท้จริงในการตัดสินใจ 3) มีความรู้ความสามารถหรือมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการบริหารจัดการโครงการฯ เป็นอย่างดี

คำสำคัญ: รูปแบบ, แนวทาง, การจัดการความขัดแย้ง, โครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน

ABSTRACT

The objective of this study was to investigate of a model and approaches to solve the conflict over water resource management in Maekhan Reservoir Project at Mae-khanin-tai and Sop-lan villages where would be affected by the project. Two qualitative methods, namely, focus group and in-depth interview were employed. It was found that the people from the 2 villages used 5 approaches to solve the conflict and consequently made the project delayed. They were as follows: 1) handing an opposing letter 2)

¹ งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

² อาจารย์ สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

E-mail: Wassana.suk@hotmail.com

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

E-mail: joy@mju.ac.th

holding a protest 3) having negotiation talks 4) making discussions on the issue locally and nationally and 5) holding public discussions. In addition, the villagers proposed to hand in a royal petition and were willing to obey any royal initiatives. It was also found that the persons or organizations dealing with the project and solving the problems should have typical characteristics as follows: 1) having fair judgment, 2) owning absolute authority in a making decision and 3) being experts or specialists in project management.

Keywords: Model, Approach, Conflict Management, Maekhan Reservoir Project

บทนำ

ประเทศไทยอยู่ในเขตมรสุมจึงทำให้มีฤดูแล้งที่ยาวนาน ประกอบกับแหล่งน้ำธรรมชาติ ที่มีอยู่ไม่สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้อย่างเพียงพอกับความต้องการตลอดทั้งปี ดังนั้น นโยบายการจัดการหา การกักเก็บและการจัดสรรน้ำ เป็นนโยบายที่มีความสำคัญในลำดับต้นๆ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้การจัดการและการพัฒนาแหล่งกักเก็บน้ำมีหลายรูปแบบ เช่น การขุดลอกคูคลอง การขุดเจาะน้ำบาดาล การจัดทำระบบเหมืองฝาย การสร้างเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำ เป็นต้น แต่เนื่องจากการสร้างเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำนั้นว่าเป็นรูปแบบที่สามารถเก็บกักน้ำได้ในปริมาณมาก สำหรับวัตถุประสงค์หลักของการสร้างเขื่อนส่วนใหญ่ก็เพื่อเก็บกักน้ำไว้ในกิจกรรมต่างๆ เช่น การเกษตรกรรม การผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำ การอุปโภคบริโภค การท่องเที่ยวรวมทั้งการช่วยบรรเทาอุทกภัยในฤดูน้ำหลาก มิ่งสรรพ ขาวสะอาด(2544) ดังนั้นการสร้างเขื่อนในอดีตเคยถูกนำเสนอว่าเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญและการพัฒนา แต่ต่อมาได้มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับเขื่อนในหลายๆด้าน ทั้งในด้านประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำ และในเชิงผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ได้นำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างภาครัฐและประชาชนที่ได้รับผลกระทบ และนับวันจะทวีความรุนแรงและขยายสู่วงกว้างขึ้นเรื่อยๆ สำหรับประเด็นที่ถูกหยิบยกมาใช้ในการคัดค้านมีตั้งแต่ความไม่เป็นจริงจนถึงผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ เช่น เขื่อนปากมูลไปจนถึงความไม่เหมาะสมของสภาพพื้นที่ และการฉ้อราษฎร์บังหลวงของเจ้าหน้าที่

ราชการที่จะได้รับประโยชน์จากการตัดไม้ในป่า เป็นต้น ยศ สันตสมบัติ (2542) อ้างถึงใน มิ่งสรรพ ขาวสะอาด (2544)

จากอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันหากทำการจัดแบ่งกลุ่ม ผลการศึกษาจากงานวิจัย มุมมองตลอดจนแนวคิดที่มีต่อเขื่อนและโครงการที่มีลักษณะเกี่ยวเนื่องสามารถแบ่งกลุ่มการศึกษาได้เป็น 7 กลุ่มการศึกษา ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ (2543) ได้แก่ กลุ่มที่1: ศึกษาเรื่องเขื่อนโดยชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ของเขื่อน ดังเช่นงานของ อรุณศรี สุวรรณโชติ(2533) ทำการศึกษาสภาพเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมของประชากรที่ตั้งถิ่นฐานในอ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่าเขื่อนเอนกประสงค์ นอกจากให้ประโยชน์ทางด้านการผลิตกระแสไฟฟ้า การชลประทานและการป้องกันน้ำท่วมแล้ว น้ำที่เก็บกักไว้ยังเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจืด เพื่อเป็นอาหารโปรตีนที่สำคัญของท้องถิ่นและเป็นแหล่งทำกินเพื่อสร้างรายได้ในอาชีพประมงอีกด้วย ประการสำคัญทำให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดความรักถิ่นฐาน ไม่ดิ้นรนไปหาที่อยู่อาศัยใหม่หรืออพยพมาทำงานในเมืองใหญ่ ซึ่งถือว่าโครงการเขื่อนเอนกประสงค์ เป็นโครงการที่ก่อประโยชน์ต่อประเทศชาติเป็นอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับ การศึกษาของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (2556) ได้ศึกษาคุณสมบัติของเขื่อนปากมูลว่า การก่อสร้างเขื่อนปากมูล เป็นการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากใช้ประโยชน์เพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้า เขื่อนปากมูลยังก่อให้เกิดประโยชน์ด้านอื่นๆอีก กลุ่มที่2: ศึกษาเรื่อง

เขื่อนโดยชี้ให้เห็นถึงผลกระทบของเขื่อนในมิติของสิ่งแวดล้อม อาทิ วิชัย ปัญจมานนท์ (2521) ศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการสร้างเขื่อนต่อพื้นที่ป่า ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า หลังการสร้างเขื่อนจุฬาภรณ์ และเขื่อนเขาแหลมมีป่าที่ถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง หลังการสร้างเขื่อน มากกว่าป่าที่ถูกทำลายจากอ่างเก็บน้ำ ส่วน ณัฐพร แสงประดับ (2525) ได้วิเคราะห์ผลกระทบต่อแหล่งโบราณคดี และประวัติศาสตร์จากการสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า โดยนำเสนอหลักการประเมินคุณค่าทางโบราณคดี และสรุปว่า การสร้างเขื่อนของ กฟผ. เกือบทุกแห่ง ไม่ได้สำรวจค้นคว้าตามขั้นตอนทางวิชาการโบราณคดีเลย ส่วนมากหรือเกือบทั้งหมดทำเพียงการสำรวจเท่านั้น ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้หลักฐานทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติต้องถูกทำลายลงไปอย่างน่าเสียดาย และไม่อาจหาสิ่งใดมาทดแทนได้เลย และงานของ สืบ นาคะเสถียร และคณะ (2530) ได้ประเมินผลการช่วยเหลือสัตว์ป่าตกค้างในพื้นที่อ่างเก็บน้ำเขื่อนเชี่ยวหลานโดยประเมินจากการช่วยเหลือสัตว์ป่าระหว่างการกักเก็บน้ำของเขื่อน พบว่า การสร้างเขื่อนเชี่ยวหลานทำให้เกิดผลกระทบต่อสัตว์ป่ามากกว่าที่มีการประเมินไว้ในรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม รวมถึงการแก้ปัญหาโดยการอพยพสัตว์ป่าที่ตกค้างประสบความล้มเหลว ซึ่งการศึกษาของกลุ่มนี้ได้ชี้ให้เห็นภาพของผลกระทบที่เกิดจากเขื่อน ซึ่งแต่เดิมรัฐไม่ได้ให้ความสำคัญต่อเรื่องดังกล่าว รวมถึงชี้ให้เห็นข้อบกพร่องของการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่ล้มเหลว และมาตรการการลดผลกระทบที่กำหนดไว้ไม่สามารถปฏิบัติได้จริง สำหรับข้อบกพร่องที่เห็นชัดเจนที่สุดคือ เป็นการศึกษาที่เน้นให้เห็นถึงข้อมูลผลกระทบที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเพียงด้านเดียว รวมทั้งขาดการเชื่อมโยงกับมิติทางสังคมในด้านอื่นๆ ทำให้มุมมองในการอธิบายเรื่องเขื่อนขาดน้ำหนักลงไป อันเป็นการเปิดประเด็นให้หลายฝ่ายหันมาสนใจเรื่องของสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ซึ่งในปัจจุบันปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมยังคงอยู่ในความสำคัญเป็นอันดับต้นๆ มาโดยตลอด กลุ่มที่3: ศึกษาเรื่องเขื่อนโดยชี้ให้เห็นถึง

ผลกระทบทางสังคม และวิถีชีวิตของผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน กลุ่มนี้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบของการสร้างเขื่อนที่สร้างความลำบาก ความทุกข์ยากให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบและถูกกลืนเลวจากรัฐ ตัวอย่างของการศึกษาของกลุ่มนี้ อาทิ เชนงานของ สมพงษ์ ธงไชย (2526) ศึกษาผลกระทบทางสังคมจากเขื่อน โดยพิจารณาผลกระทบจากการกักเก็บน้ำต่อชาวบ้านที่อยู่ทางตอนล่างของเขื่อนเป็นสำคัญ เนื่องจากหากเกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำจะทำให้เกิดผลกระทบต่อการผลิต กระทั่งเกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน รวมทั้งการพิจารณาพื้นที่บริเวณปากแม่น้ำที่เกิดปัญหาน้ำทะเลรุกเข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อการผลิตทางการเกษตร การย้ายถิ่นฐาน และการเปลี่ยนอาชีพ ของชาวบ้าน นอกจากนี้ มนัส สุวรรณ (2532) ได้แบ่งกลุ่มประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากการสร้างเขื่อนเอนกประสงค์ ออกเป็น 4 กลุ่มคือ (1) ประชากรที่ต้องอพยพ เพราะที่อยู่อาศัยและที่ทำกินถูกน้ำท่วม (2) ประชากรที่อพยพจากบริเวณน้ำท่วมเข้าไปอยู่อาศัยร่วมกัน (3) ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตสร้างเขื่อน แต่ไม่ถูกน้ำท่วม และไม่ต้องอพยพออกไป (4) ประชากรที่อพยพจากที่อื่นๆ เข้ามาอยู่ในทะเลสาบหลังเขื่อน พบว่า ประชากรทั้ง 4 กลุ่มนี้ กลุ่มแรกเป็นปัญหาที่สำคัญต่อการสร้างเขื่อน ทั้งนี้เพราะเป็นกลุ่มประชากรที่ต้องอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ประชากรเหล่านี้ส่วนใหญ่ยังมีความรักและผูกพันต่อถิ่นฐานเดิมของตนอยู่ และไม่อยากจะอพยพออกไป แต่เมื่อถูกบังคับเวนคืนก็จำเป็นต้องอพยพออกไป กลุ่มที่4: ศึกษาเรื่องเขื่อนโดยใช้แนวทางการวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ การศึกษาของกลุ่มนี้มองเขื่อนในฐานะที่เป็นนโยบายสาธารณะและมุ่งให้ความสำคัญกับกลุ่มต่างๆ ที่เข้าไปมีบทบาทในการตัดสินใจของรัฐ ฤดีมาส ปางพุฒิพงศ์ (2534) ศึกษาบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการประสานประโยชน์ระหว่างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยใช้กรณีศึกษาเขื่อนในประเทศไทย ภายใต้การดูแลของ กฟผ. โดยชี้ให้เห็นว่า เขื่อนที่เป็นนโยบายสาธารณะจะนำความกินดีอยู่ดีมาสู่คนส่วนใหญ่

ซึ่งเป็นการเอาแนวคิดมาจากรัฐที่กำลังสร้างความชอบธรรมให้กับเขื่อน โดยอ้างให้เห็นว่า สามารถสร้างเขื่อนควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้ ภายใต้สถานการณ์การช่วงชิงภายใต้คำกล่าวที่ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ซึ่งเท่ากับการสนับสนุนให้มีการสร้างเขื่อนต่อไป นอกจากนี้ วีรณัฐ ปิณฑนิช(2539) ได้วิเคราะห์นโยบายและบทบาทของธนาคารโลกที่มีผลต่อการสร้างเขื่อนปากมูล โดยใช้แนวทางการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าธนาคารโลกมีอิทธิพลต่อการชี้นำแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทย กระทั่งส่งผลให้เกิดการก่อสร้างเขื่อนปากมูล รวมถึงชี้ให้เห็นถึงการตัดสินใจในระดับนโยบายที่ประชาชนไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมต่อการตัดสินใจของรัฐได้

กลุ่มที่5: ศึกษาเรื่องเขื่อนโดยใช้แนวคิดและการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์ การศึกษาของกลุ่มนี้เป็นการศึกษาโดยใช้แนวคิดการวิเคราะห์ผลประโยชน์-ต้นทุน (Benefit-Cost Analysis) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ที่ใช้ความรู้ทางด้านเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งแต่เดิมรัฐใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายความจำเป็นในการสร้างเขื่อน ซึ่งมีการศึกษาในประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา อันเป็นผลจากกระแสความขัดแย้งเรื่องผลดี-ผลเสียที่เกิดจากการสร้างเขื่อน เช่น การศึกษาของ นาท ดันวิรุฬห์ และ พูลทรัพย์ สมุทรสาคร(2528) ที่กล่าวถึงเขื่อนในประเทศไทยว่าประเทศไทยมีเขื่อนอยู่จำนวนมาก ทั้งเขื่อนชลประทาน เขื่อนพลังงานไฟฟ้า และเขื่อนนอกประสงค์ เป็นต้น ซึ่งแต่ละเขื่อนต่างก็ต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากในการก่อสร้าง ขณะเดียวกันประชาชนก็ต้องเสียภาษีตลอดเวลา ในขณะที่ยังไม่มีการศึกษาผลกระทบเรื่องเขื่อนกันอย่างจริงจัง ทั้งนี้ ขวลิขิต วิทยานนท์(2543) กล่าวถึงผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูลว่า ผลกระทบต่างๆที่เกิดขึ้นหลังการสร้างเขื่อนปากมูล เป็นผลพวงจากแนวคิดการพัฒนาที่เรียกว่า TRADE-OFF (ได้อย่าง-เสียอย่าง) เนื่องจากทรัพยากรมีอย่างจำกัด ดังนั้นเวลาใช้ทรัพยากรเพื่อการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงต้องตัดสินใจเลือกว่าจะเอาอะไรที่สำคัญกว่า และเมื่อเลือกเอาคุณค่าอย่างหนึ่งมาก็ย่อมให้คุณค่าอีกอย่างน้อยลงหรือสูญเสียไป

เช่นเมื่อเลือกที่จะเอาไฟฟ้า เขื่อน ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็ต้องยอมเสียผลประโยชน์ชาติ (ปลา) และคน (ชุมชน-วัฒนธรรม) ไปบ้าง ดังนั้นนักเศรษฐศาสตร์ควรได้รับบทเรียนว่า คน ชุมชน วัฒนธรรม ธรรมชาติ จะไม่มีผลกระทบภายนอกหรือ Externalities อีกต่อไป เพราะชาวบ้านจะไม่ยอมให้อำนาจรัฐ และอำนาจตลาดกีดกันให้อยู่เสียบบนอยู่ภายนอกของกระบวนการซึ่งตวงวัด หรือการตัดสินใจใช้ทรัพยากรที่กระทบ และทำลายชีวิตพวกเขาอีกต่อไป ดังนั้นการศึกษาของกลุ่มนี้จึงเป็นการศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงความเหมาะสมทางเศรษฐศาสตร์ของหน่วยงานสร้างเขื่อนที่วิเคราะห์ผลได้-ผลเสียทางเศรษฐศาสตร์ที่ผิดพลาดโดยประเมินไว้สูงเกินความเป็นจริง (Overestimate) และไม่คุ้มค่าต่อการลงทุน และการศึกษาของกลุ่มนี้ยังเป็นการจุดประกายในสิ่งที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรม ประเพณี” ฯลฯ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ประเมินค่าไม่ได้ และสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถที่จะวัดหรือตีค่าเป็นตัวเงินในแง่ของเศรษฐศาสตร์ได้ ดังนั้นก่อนที่จะสร้างเขื่อนหรือโครงการพัฒนาของรัฐ การประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) และการประเมินผลกระทบทางด้านสังคม (SIA) จึงจำเป็นและต้องศึกษาอย่างรอบคอบและครอบคลุมในทุกๆด้าน

กลุ่มที่6: ศึกษาเรื่องเขื่อนโดยใช้แนวคิดและการวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยา การศึกษาของกลุ่มนี้ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อใช้ศึกษาเรื่องเขื่อนในสังคมไทยและผู้ที่เกี่ยวข้องว่าเป็นผู้บุกเบิกการพัฒนาแนวคิดนี้คือ คุณหญิงสุชาวัลย์ เสถียรไทย และกลุ่มนักวิชาการศูนย์เศรษฐศาสตร์นิเวศ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยศึกษาเพื่อประเมินค่าทางเศรษฐศาสตร์ของป่าอุทยานแห่งชาติ แม่ยมที่กำลังเกิดปัญหากรณีการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ซึ่งประเมินใน 4 ประเด็น คือ (1) ประเมินค่าการเก็บของป่าโดยชุมชนซึ่งเป็นการใช้โดยตรง (2) ประเมินค่าความหลากหลายทางชีวภาพทั้งในแง่คุณค่าด้านแหล่งพันธุกรรมไม้สัก และคุณค่าความเป็นระบบนิเวศที่หายาก ซึ่งเป็นทางคุณค่าที่มีการใช้ และไม่มีการใช้ (3) คุณค่าของป่าไม้ในการดูดซับคาร์บอน ซึ่งเป็นคุณค่าที่ใช้โดยอ้อม (4) ประเมินคุณค่าป่าไม้ในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งเป็นคุณค่าการใช้ที่ไม่ใช่

การบริโภคซึ่งสอดคล้องกับงาน การวิจัยที่บ้านกรณีแก่
เสื่อเต็น ซึ่งเน้นเนื้อหา 7 เรื่องคือ (1) ระบบนิเวศน์
(2) พันธุ์ปลาและสัตว์น้ำ (3) สัตว์ป่าและแมลง (4) พันธุ์ไม้
(5) สมุนไพร (6) พรรณพืช ผัก เห็ด หน่อไม้ และ (7)
ประวัติชุมชน ศรีนิคย์ ศรีอาภรณ์และคณะ (2548)
กอรปกับงานของ เกษียร เตชะพีระ (2543) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า
แม่น้ำมูลก่อนการสร้างเขื่อนปากมูลเป็นทรัพยากร
เศรษฐกิจพอเพียง คือ มีน้ำ ปลา ซึ่งหมายถึง ความอุดม
พืชผักไร่ นา สิ่งช่วยสร้างฐานชีวิต ครอบครัว หมู่บ้าน
ชุมชน รวมถึงประเพณีวัฒนธรรมของคนสองฝั่งแม่น้ำมูล
แต่แล้วทุนธรรมชาติเหล่านี้ต้องสูญสิ้นเมื่อมีเขื่อนปากมูล
เกิดขึ้นมา ดังนั้นแม่น้ำมูลไม่ใช่ทรัพยากรเศรษฐกิจพอเพียง
อีกต่อไป แต่กลายเป็นทรัพยากรทางด้านเศรษฐกิจการค้า
ซึ่งปล้นเอาทรัพยากรเศรษฐกิจพอเพียงไปหรืออีกนัยหนึ่ง
เขื่อนปากมูลเป็นตัวบ่อนทำลายทรัพยากรเศรษฐกิจ
พอเพียง และหากเราอยากได้ทรัพยากรเศรษฐกิจพอเพียง
วิถีการดำเนินชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมกลับคืนมา การรื้อ
เขื่อน หรือการเปิดประตูให้น้ำในเขื่อนออกมาอาจจะ
กลายเป็นสัญลักษณ์ก้าวแรกของการเดินทางสายใหม่ที่
ประเทศไทยและคนในชาติจะอยู่กันอย่างมีความสุข
กลุ่มที่ 7: ศึกษาเรื่องเขื่อนในมิติของความขัดแย้ง กลุ่มนี้เป็น
การศึกษาที่เน้นเรื่องความขัดแย้งกรณีเขื่อน โดยมุ่งไป
วิเคราะห์ความแตกต่างเรื่องทัศนคติ และบทบาท
การเคลื่อนไหวของกลุ่มคนซึ่งเกี่ยวข้องกับเขื่อนให้เกิด
ความขัดแย้งขึ้นมา อาทิการศึกษาของ สมบัติ สุภาภา
(2541) ได้ศึกษาความคิดเห็นของประชาชนจังหวัดแพร่
ต่อข้อเสนอให้สร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น โดยรวมเอากลุ่มคนที่
เกี่ยวข้องต่อเรื่องดังกล่าวมาศึกษา พบว่า ชาวบ้านที่ได้รับ
ความเดือดร้อน และเรียกร้องให้ยุติการสร้างเขื่อนหรือ
ขัดขวางการสำรวจข้อมูลของทางราชการเป็นสิ่งที่
ไม่เหมาะสม ชาวบ้านควรคำนึงถึงประโยชน์ของประเทศ
เป็นสำคัญ และ ยนต์ มุกสิ (2543) เสนอมาตรการระยะ
ยาวเกี่ยวกับเขื่อนว่า สำหรับโครงการที่ยังไม่ได้ดำเนินการ
สร้าง อยากรให้รัฐบาลมองถึงโครงการอื่นๆ ที่ยังไม่ได้คิด
ด้วยว่าจะทำอย่างไร เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นมาอีก
ส่วนโครงการที่ดำเนินการแล้วนั้น อยากรให้รัฐประเมินผล

กระทบหลังโครงการด้วย ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึง
ข้อเท็จจริงทั้งด้านบวกและด้านลบ เพื่อนำมาปรับ
กระบวนการแก้ไขให้มีประสิทธิภาพและควรใช้วิธีการ
ป้องกันเพื่อไม่ให้เกิดปัญหา คือ ให้มีการประเมินผลกระทบ
ของโครงการ กรณีตัวอย่างเขื่อนปากมูลที่มีปัญหาอยู่ใน
ขณะนี้เกิดจากการไม่ประเมินผลกระทบหลายๆด้านให้ดี
ก่อนที่จะก่อสร้างจึงทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่าง
รัฐกับประชาชนขึ้นมา กอรปกับมีข้อน่าสังเกตว่าประเด็น
ความขัดแย้งเรื่องเขื่อน และการถกเถียงเรื่องประเด็น
ดังกล่าวมักวนเวียนอยู่กับปัญหาเชิงเทคนิคและการจัดการ
ในด้านต่างๆ มีกรณีของผลกระทบที่ตามมาจากการสร้าง
เขื่อนมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆโดยไม่มีการเรียนรู้เพื่อจัดการกับ
ปัญหาดังกล่าวและร่วมกันแก้ปัญหาอย่างชาญฉลาดจาก
หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นการศึกษาในกลุ่มนี้จึงเป็น
การศึกษาที่เริ่มมีบทบาทมากขึ้นในสถานการณ์ปัจจุบัน
เนื่องจากความขัดแย้งในยุคปัจจุบัน ความเข้มข้นอยู่ที่
ปัญหาระหว่างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร
ระหว่าง รัฐกับประชาชน เป็นผลทำให้เกิดความขัดแย้ง
ระหว่างทั้งสองฝ่ายมีอยู่เป็นประจำ กระทั่งสถานการณ์เริ่ม
รุนแรงมากขึ้น ดังนั้นการศึกษาในกลุ่มนี้จึงเป็นการชี้ให้เห็น
ถึงข้อขัดแย้งและข้อพิพาทของทั้งสองฝ่ายได้เป็นอย่างดี

ดังกรณีของโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขานตั้งอยู่บริเวณ
เหนือบ้านห้วยไทรง ตำบลน้ำบ่อหลวง อำเภอสันป่าตอง
จังหวัดเชียงใหม่ วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อพัฒนา
แหล่งเก็บน้ำแม่ขานให้ปริมาณเพียงพอต่อการเพาะปลูก
อุปโภค บริโภคของราษฎรในพื้นที่ชลประทานราษฎรแม่
ขานที่มีระบบเหมืองฝายแล้ว 25,000 ไร่ เป็นแหล่งเสริมน้ำ
ให้กับพื้นที่ตอนล่างโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 4
(คลอง 23) ครอบคลุมพื้นที่ 43,370 ไร่ และช่วยบรรเทา
อุทกภัยบริเวณตอนล่างของกลุ่มน้ำขาน นอกจากนี้โครงการ
ดังกล่าวยังมีเป้าหมายที่จะก่อให้เกิดประโยชน์
(ในรูปผลประโยชน์หลักของโครงการ) ด้านการ
เกษตรกรรมและชลประทาน โดยการส่งน้ำเข้าพื้นที่
ชลประทานฤดูฝน 68,370 ไร่ และฤดูแล้ง 54,298 ไร่
ความหนาแน่นของการปลูกพืช 179.27% คิดเป็นมูลค่าทาง
เศรษฐกิจ 359.9 ล้านบาท/ปี ผลประโยชน์ทางอ้อม

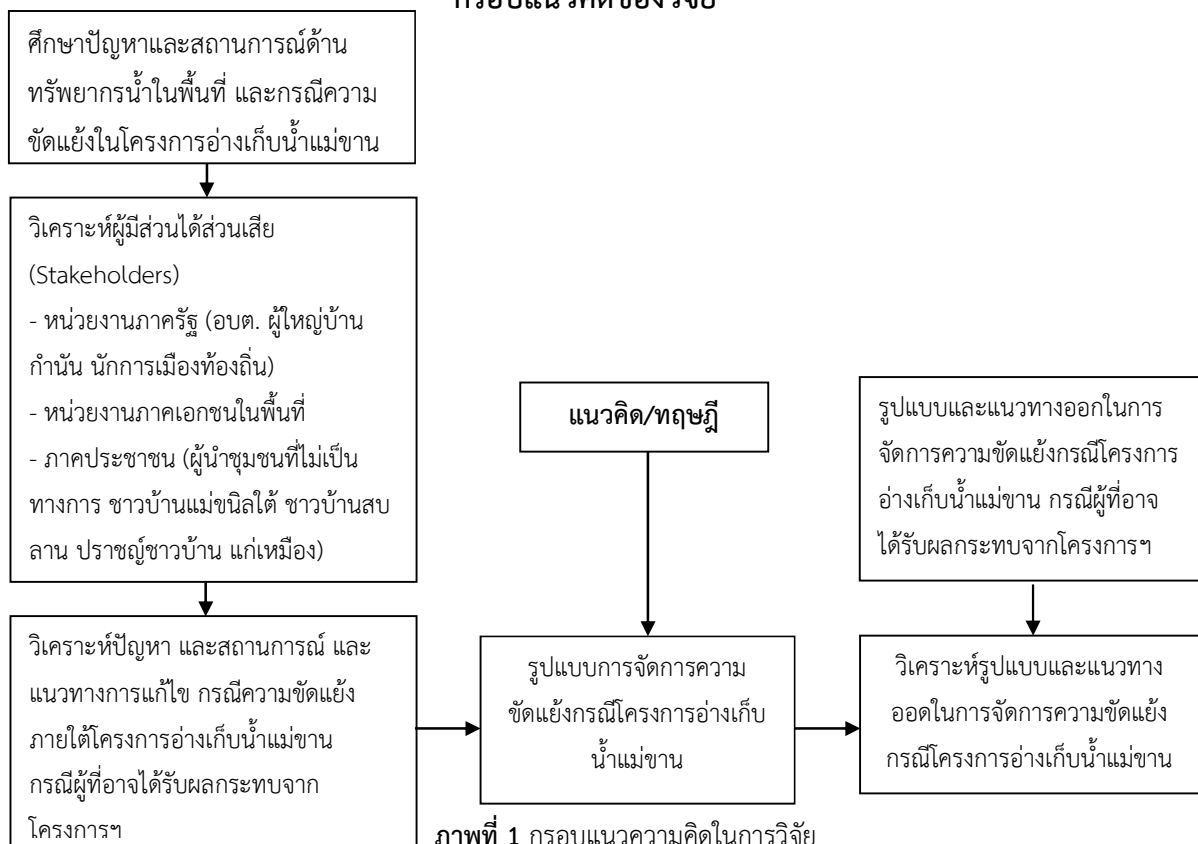
อื่นๆ เช่น การประมง 0.96 ล้านบาท การบรรเทาอุทกภัย 0.31 ล้านบาท และการนำไม้ออกคิดเป็นมูลค่าของเศรษฐกิจ 28.55 ล้านบาท/ปี กรมชลประทาน(2540) เนื่องจากที่ผ่านมาพบว่าโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขานได้ผ่านการพิจารณารายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) แล้วเมื่อปี 2540 ทั้งนี้คณะกรรมการผู้ชำนาญการด้านแหล่งน้ำได้บรรจุโครงการดังกล่าวไว้ในการจัดทำแผนรวม(Integrated Plan) การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง โดยกรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไรก็ตามโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขานยังไม่สามารถก่อสร้างและดำเนินการตามโครงการได้เนื่องจากมีประเด็นที่ชาวบ้านบางส่วนไม่เห็นด้วยกับโครงการ คือ (1) หากเกิดโครงการน้ำอาจท่วมหมู่บ้าน (2) ทำลายอาชีพหลักและอาชีพเสริมของชาวบ้าน (3) ทำลายวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นและ วัฒนธรรมท้องถิ่น (4) กระทบต่อแหล่งโบราณสถานและโบราณวัตถุ (5) กระทบต่ออุทยานแห่งชาติออบขาน และ (6) ประเด็นความไม่เป็นธรรมของภาครัฐในการดำเนินการโครงการ

รวมทั้งการเข้ามาของกระบวนการหาทักกับค่าชดเชยของกลุ่มนายทุน วาสนา สุขกุล (2549) จากสภาพปัญหาดังกล่าวทำให้กรณีความขัดแย้งยังมีความยืดเยื้อและยังไม่ได้รับการแก้ไขสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2556) ซึ่งนับว่าเป็นโจทย์ที่คณะผู้วิจัยให้ความสนใจต่อโครงการฯ อันเป็นโครงการของรัฐที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตตลอดจนหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยชิ้นนี้จะมีส่วนช่วยในการตัดสินใจด้านโครงการสำหรับผู้บริหารและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการและโครงการอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับโครงการดังกล่าว รวมทั้งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับทางเลือกในการจัดการทรัพยากรน้ำโดยกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงกับประชาชนและคนในพื้นที่

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) ศึกษารูปแบบและแนวทางการจัดการความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรน้ำของประชาชนในพื้นที่ๆ คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากโครงการฯ

กรอบแนวคิดของวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวความคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มีแนวคิดในการศึกษาถึงรูปแบบและแนวทางในการจัดการความขัดแย้งกรณีความขัดแย้งของชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และกรณีชาวบ้านกับชาวบ้านภายใต้โครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน โดยในเบื้องต้นได้ทำการศึกษาปัญหาและสถานการณ์ด้านทรัพยากรน้ำในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ โดยศึกษาผ่านประชาชนที่ต้องอพยพหรือกลุ่มชาวบ้านผู้ที่ไม่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการฯ ใน 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านแม่ขนิลใต้และหมู่บ้านสบลาน อันนำไปสู่กระบวนการวิเคราะห์รูปแบบและแนวทางเลือกในการจัดการความขัดแย้งกรณีโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน ดังรูปที่ 1

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยใช้กระบวนการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยทำการศึกษาจากชาวบ้านที่อยู่ใน 2 หมู่บ้าน (หมู่บ้านแม่ขนิลใต้และหมู่บ้านสบลาน) โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อเข้าร่วมในกิจกรรมสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-dept interview) ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากแหล่งปฐมภูมิและกรณีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) จากการรวบรวมหนังสือราชการ รายงานการวิจัย บทความและวิทยานิพนธ์ต่างๆ รวมทั้งข้อมูลที่ผ่านเครือข่ายระบบอิเล็กทรอนิกส์สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์โดยอาศัยกระบวนการจัดระบบแยกแยะและจัดกลุ่มข้อมูลเพื่อใช้เป็นหน่วยย่อยหรือหน่วยความหมายในการวิเคราะห์และการตีความเบื้องต้น จากนั้นจึงนำข้อมูลในหมวดหมู่ต่างกันมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทั้งระบบหรือหาความสัมพันธ์แบบองค์รวม (Holism) เพื่อนำเสนอข้อมูลในลักษณะการเขียนรายงานในรูปแบบของการพรรณนาความ

ผลการวิจัย

1) ลำดับเหตุการณ์ สถานการณ์การและความขัดแย้งในพื้นที่โครงการฯ

หากกล่าวถึงการเข้ามาของโครงการฯ ในหมู่บ้านนี้ อาจได้รับผลกระทบจากโครงการฯ พบได้ว่า หมู่บ้านแม่ขนิลใต้เป็นหมู่บ้านแรกที่ตื่นตัวในเรื่องผลกระทบที่จะเกิดขึ้นดังกล่าวมากกว่าหมู่บ้านสบลานเนื่องจากโครงการฯ ได้ระบุไว้แน่ชัดในเรื่องผลกระทบที่เกิดขึ้นเพราะเป็นหมู่บ้านที่ต้องอพยพย้ายถิ่นหากเกิดโครงการ ในขณะที่หมู่บ้านสบลานไม่มีรายชื่อในรายงานการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) ว่าจะได้รับผลกระทบ หากเกิดโครงการ ดังนั้นหากกล่าวในประเด็นนี้แม่ขนิลใต้จึงเป็นหมู่บ้านที่มีพัฒนาการตลอดจนกระบวนการยาวนานมากกว่าหมู่บ้านสบลาน ซึ่งเริ่มตื่นตัวในปี พ.ศ.2548 ดังนั้นในส่วนของผลการศึกษาในประเด็นลำดับเหตุการณ์ สถานการณ์การและความขัดแย้งในพื้นที่โครงการฯ จะได้กล่าวให้เห็นลำดับสถานการณ์ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านแม่ขนิลใต้เป็นหลัก กล่าวคือ การเข้ามาของโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขานเป็นเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องและมีความสอดคล้องและเป็นเหตุปัจจัย รวมทั้งเป็นจุดที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในหมู่บ้านแม่ขนิลใต้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นสามารถสรุปภาพรวมของการเข้ามาของกลุ่มนายทุนและโครงการอันมีผลกับชาวบ้านจากโครงการ ดังรูปที่ 2 ดังนี้

ภาพที่ 2 พัฒนาการการเข้ามาของนายทุนและโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน

ทั้งนี้หากทำการแบ่งสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ผู้วิจัยจะได้สรุปพัฒนาการดังกล่าวออกเป็นช่วงเวลาซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ยุค คือ...

1.1) ยุคก่อนการสำรวจและจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ (ก่อนปี พ.ศ. 2540)

หมู่บ้านแม่ขานได้ได้รับการจัดตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการจากกระทรวงมหาดไทยเมื่อปี พ.ศ. 2478 ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็กๆในหุบเขาลักษณะเด่นของหมู่บ้านคือเป็นที่ๆมีความสวยงามทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ห่างจากตัวอำเภอหางดง ประมาณ 20 กิโลเมตร วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวบ้านไม่ต่างไปจากคนเมือง (คนเชียงใหม่) มากนัก วิถีชีวิตของคนในชุมชนอยู่กันแบบเครือญาติ สำหรับด้านที่แตกต่างกันคือ วิธีการดำรงชีวิตการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติความผูกพันกับธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านค่อนข้างจะได้เปรียบกว่าคนเมืองโดยอาศัยต้นทุนทางธรรมชาติในการทำมาหากินเลี้ยงชีพพึ่งระบบตลาดน้อยภายในชุมชนมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ อันได้แก่ทรัพยากรป่าไม้ แม่น้ำลำธาร พืชพันธุ์สัตว์ป่า แหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร ด้วยเหตุปัจจัยดังกล่าวในเบื้องต้น ในช่วงปี พ.ศ. 2528-2529 ได้มีกระแสและการเข้ามาของคนต่างถิ่นหรือนายทุนเพื่อต้องการซื้อที่ดินสำหรับการสร้างรีสอร์ท แต่นายทุนกลุ่มดังกล่าวก็ไม่สามารถทำได้สำเร็จเนื่องจากหลังจากนั้นอีก 1 ปี กรมอุทยานฯ ได้เข้ามาสำรวจและประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2535 และภายหลังการประกาศเขตอุทยานแล้ว ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่อุทยานได้ร่วมกันทำการแบ่งแนวพื้นที่ทำกินเดิมและกันเขตป่าชุมชนออกจากเขตพื้นที่อุทยานฯ ตลอดจนมีการร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่และชาวบ้านในการดูแลรักษาพื้นที่ป่า

1.2) ยุคระหว่างการสำรวจและจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (ปี พ.ศ. 2540-พ.ศ. 2547)

ในปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาถือว่าเป็นยุคของการเริ่มต้นแห่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ มีบุคคลและกลุ่ม

บุคคล ตลอดจนหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาในพื้นที่ (รายละเอียดดังรูปที่3) กอรบกับเริ่มมีข่าวลือเกี่ยวกับโครงการฯ ตลอดจนมีกระแสของการสำรวจเพื่อเตรียมการสำหรับการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำแม่ขานเข้ามาในหมู่บ้านและในช่วงนี้เองเป็นเหตุเริ่มต้นที่ทำให้หมู่บ้านสบลานมีการตื่นตัวในเรื่องดังกล่าวด้วยเพราะจากการลงพื้นที่สำรวจของเจ้าหน้าที่กรมชลประทานที่ได้ไปสำรวจและได้ทำเครื่องหมายถึงระดับน้ำท่วมถึงหากเกิดโครงการฯซึ่งชาวบ้านอ้างว่าหากระดับน้ำสูงถึงระดับดังกล่าวย่อมเป็นเหตุให้คนในหมู่บ้านได้รับผลกระทบเนื่องจากระดับน้ำดังกล่าวจะทำให้เกิดน้ำท่วมซึ่งปิดกั้นทางเข้า-ออกหมู่บ้านอันมีอยู่เส้นทางเดียว ในขณะเดียวกันสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงเหตุการณ์และสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ในช่วงดังกล่าวมี 4 ประการที่สำคัญคือ...

1.2.1) ขาดการเปิดเผยข้อมูลที่แท้จริงจากหน่วยงานภาครัฐ: เช่น ที่ผ่านมามีกรมชลประทานไม่เปิดเผยข้อมูลที่ถูกต้องโดยเฉพาะไม่เปิดเผยรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชนที่อาจได้รับผลกระทบโดยตรง และปิดกั้นการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจของชาวบ้านหมู่บ้านแม่ขานได้ในฐานะผู้อาจได้รับผลกระทบมากที่สุด จะเห็นได้จากการประชุมหลายครั้ง ที่จัดโดยสำนักงานกรมชลประทานเขตที่ 1 และคณะอนุกรรมการบริหารจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบนเชิญผู้เข้าร่วมประชุมเฉพาะผู้ที่ได้รับประโยชน์จากโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขานเท่านั้นโดยชาวบ้านที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการไม่เคยได้รับเชิญให้เข้าร่วมในการประชุมแต่อย่างใด ตลอดจนเมื่อชาวบ้านได้ยื่นหนังสือคัดค้านโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน พร้อมทั้งรายชื่อราษฎรที่คัดค้านต่อหน่วยงานราชการหลายครั้ง แต่ไม่ได้รับคำชี้แจง และให้ความช่วยเหลือแต่อย่างใด ถึงแม้ล่าสุดเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2548 ที่ผ่านมามีหน่วยงานของกรมชลประทานเข้ามาชี้แจง ในรายละเอียดของโครงการกรมชลประทานไม่สามารถตอบคำถามได้ว่าน้ำจะท่วมถึงไหน นอกจากนี้ที่ผ่านมายังมีกระแสของข่าวลือที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่เป็นระยะๆ เช่น สู้ต่อไปก็สู้ไม่ได้ เพราะคนส่วนมากเห็นด้วยกับโครงการ (หลักประชาธิปไตย) ใครมี

ต้นไม้เยอะก็ได้เงินเยอะ ถ้าไม่ย้ายน้ำก็จะท่วมบ้าน ถ้าย้ายออกจากพื้นที่ได้ครอบครัวยุคหนึ่งล้านบาท เป็นต้น ซึ่งชาวลื้อดังกล่าวยังมีผลต่อความคิด ความรู้สึกและความเข้าใจของชาวบ้านบางส่วนจนถึงปัจจุบัน

1.2.2) ขาดความโปร่งใสและเกิดกระบวนการทุจริตภายใต้โครงการฯ: ในการจ่ายค่าชดเชยทางเจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขานอ้างว่าโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขานเป็นโครงการขนาดกลาง ไม่มีงบประมาณจัดสรรในหมวดของค่าชดเชยแต่อย่างใด ทั้งที่ก่อนหน้านี้ทางกรมชลประทานได้ตกลงกับชาวบ้านหากมีการก่อสร้างโครงการชาวบ้านจะได้รับค่าชดเชย ทั้งที่ดินที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน รวมทั้งมีพื้นที่สำหรับรองรับการอพยพในการตั้งหมู่บ้านใหม่ จะฟื้นฟูสภาพวิถีชีวิตให้คล้ายเช่นเดิม และมีการสาธารณูปโภคพร้อม แต่ที่ผ่านมาไม่มีหลักหรือมาตรการใดๆ ที่แสดงให้เห็นว่าคำพูดดังกล่าวของเจ้าหน้าที่จะเป็นได้ ดังนั้นชาวบ้านยังยืนยันว่าหากมีการก่อสร้างโครงการ และชาวบ้านมีความเห็นร่วมกันว่าไม่ต้องการถิ่นฐานทำกินในพื้นที่ใหม่ และไม่โยกย้ายหรือรับค่าชดเชยใดๆ จากกรมชลประทาน

1.2.3) การเข้ามาของกระบวนการหาเงินกับค่าชดเชย: เนื่องจากในสภาพปัจจุบันที่ดินบางส่วนในหมู่บ้านได้ถูกกว้านซื้อที่ดินทั้งที่มีเอกสารสิทธิ์และไม่มีเอกสารสิทธิ์โดยกลุ่มนายทุนเหล่านั้นก็ทำการปลูกสร้างสิ่งก่อสร้าง ปลูกต้นไม้ ทั้งต้นลำไยและต้นมะขาม และพืชสวนอื่นๆ ซึ่งมีลักษณะการปลูกที่ไม่หวังผล เช่น หลุมละ 3-4 ต้น (ผิดวิสัยเพื่อต้องการผลผลิตทางการเกษตร)

1.2.4) กระทบต่อสุขภาพจิตของคนในหมู่บ้าน: เนื่องจากความหวาดระแวงในสิ่งที่ยังไม่ถึงมีทั้งความวิตกกังวลและความรู้สึกถึงความไม่มั่นคงปลอดภัย ทั้งในเรื่องที่อยู่อาศัย อาชีพ วิถีชีวิต ตลอดจนวิถีวัฒนธรรมของคนในชุมชน รวมทั้งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในทัศนคติในเรื่องดังกล่าวคนในชุมชนยังมีความไม่แน่ใจตลอดจนมองว่าหากเกิด

โครงการดังกล่าวเกิดขึ้นจริงอาจส่งผลกระทบต่อชาวบ้านและหมู่บ้านหลายประการ คือ...

(1) กระทบต่อหมู่บ้านเนื่องจากพื้นที่ตั้งหมู่บ้านแม่ขนิลใต้และบ้านสบลานในปัจจุบันเป็นถนนลูกรังและมีเส้นทางเข้าออกนอกหมู่บ้านเพียงเส้นทางเดียวหากมีโครงการ พื้นที่ทางเข้าหมู่บ้านและหมู่บ้านบางส่วนจะถูกน้ำท่วม ซึ่งกระทบต่อที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน (แหล่งอาหาร) แหล่งสมุนไพร พื้นที่ใช้สอยและพื้นที่ป่าอนุรักษ์

(2) ทำลายอาชีพหลักและอาชีพเสริมของชาวบ้าน เช่น ทำนา ทำสวน จักตอก และการหาของป่าเพื่อใช้ยังชีพ เช่น หน่อไม้ เห็ด ผักหวาน ผักกูด ไม้ไผ่ เป็นต้น

(3) ทำลายวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นและวัฒนธรรมท้องถิ่น คนในหมู่บ้านอาจสูญเสียวิถีชีวิตที่ดีงามในท้องถิ่น ทั้งนี้จากสภาพของหมู่บ้านเองที่เป็นหมู่บ้านที่มีความสงบสุขไม่มีปัญหาสังคม เช่น ปัญหาโรคระบาด ปัญหาโจรผู้ร้าย ปัญหายาเสพติด

(4) กระทบต่อแหล่งโบราณสถานและโบราณวัตถุได้แก่ ฐานของเจดีย์ร้าง ที่มีอายุร่วม 200 ปี รวมทั้งวัดนิลประภาซึ่งเป็นวัดคู่หมู่บ้านมาโดยตลอดภายในหมู่บ้าน (บ้านแม่ขนิลใต้)

(5) กระทบต่ออุทยานแห่งชาติออบขาน อ.หางดง จ.เชียงใหม่ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญตลอดทั้งอาจกระทบต่อ แหล่งต้นน้ำ (แม่ลานเงิน แม่ลานคำ รวมทั้งน้ำตก) ที่มีอยู่ในพื้นที่บ้านสบลานตลอดจน โครงการจะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ สัตว์ พืชที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน รวมทั้งสมุนไพรที่สำคัญในการรักษาโรค ความอุดมสมบูรณ์ของป่าที่ทั้งคนและสัตว์ต่างพึ่งพาอาศัยกันมายาวนาน

1.3) ยุคหลังการสำรวจและจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (หลังปี พ.ศ. 2548-ปัจจุบัน พ.ศ. 2556)

ชาวบ้านเริ่มมีการรวมตัวเพื่อหาข้อเท็จจริงหาภาคีเครือข่ายนอกชุมชน ตลอดจนมีปฏิกิริยาของ

การต่อต้านโครงการฯ ในหลากหลายรูปแบบในฐานะผู้ที่อาจจะได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการฯ ในกระบวนการฯ ต่อสู้ในเรื่องดังกล่าวที่ผ่านมาชาวบ้านได้สะท้อนว่ามีหลากหลายรูปแบบและกระบวนการ เช่น การยื่นหนังสือไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การชุมนุม/ประท้วง การสร้างเครือข่าย การขับเคลื่อน อื่นๆ เช่น การติดป้ายประกาศภายในและนอกหมู่บ้าน (เพื่อต่อต้านโครงการฯ ซึ่งรูปแบบและกระบวนการจัดการความขัดแย้งดังกล่าวมีผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการในแต่ละด้าน ดังปรากฏผลออกมาในหลายรูปแบบ ตลอดจนเกี่ยวข้องกับบุคคลและหน่วยงานหลายส่วนด้วยกัน ดังรูปที่ 3

ภาพที่ 3 บุคคลและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการขับเคลื่อนและการจัดการความขัดแย้ง (อดีต- ปัจจุบัน)

จากกระบวนการต่อสู้ของชาวบ้านที่ผ่านมามีผลทำให้โครงการฯ อยู่ในระหว่างการชะลอโครงการฯ ถึง ปัจจุบันชาวบ้านก็ดำรงชีวิตปกติแต่ก็ยังคงมีความกังวลและหวาดระแวงว่ากระแสของโครงการฯ จะเข้ามาในชุมชนและเกิดความขัดแย้งขึ้นอีกครั้ง

2) รูปแบบการจัดการความขัดแย้ง

หากกล่าวถึงรูปแบบของการจัดการความขัดแย้งของชาวบ้านที่มีต่อโครงการฯ นั้น โดยทำการวิเคราะห์จากเหตุการณ์และสถานการณ์ที่ผ่านมาจากอดีต-ปัจจุบัน ภายใต้การศึกษาร่วมกับกลุ่มผู้มีส่วนเสียกับโครงการ: ประชาชนที่ต้องอพยพ (ผู้ที่จะได้รับผลกระทบจาก

โครงการฯ) พบได้ว่า จากกระบวนการต่อสู้ในเรื่องดังกล่าวที่ผ่านมาของชาวบ้านสะท้อนได้ว่ามีหลากหลายรูปแบบ และกระบวนการ เช่น การยื่นหนังสือไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การชุมนุม/ประท้วง การสร้างเครือข่าย การขับเคลื่อน อื่นๆ เช่น การติดป้ายประกาศภายในและนอกหมู่บ้าน (เพื่อต่อต้านโครงการฯ ทั้งนี้ในส่วนของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการฯ (stake holders) ประกอบด้วยบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายกลุ่มได้แก่ ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแพร่ หัวหน้าส่วนอุทยานแห่งชาติออบขาน กรมชลประทาน และสำนักงานชลประทานที่ 1 สำนักราชเลขาธิการคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ คณะกรรมการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) เป็นต้น ทั้งนี้ในส่วนของกระบวนการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งมี 5 รูปแบบ (รายละเอียดดังตารางที่ 1) ได้แก่...

ตารางที่ 1 รูปแบบการดำเนินการจัดการความขัดแย้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผลของการดำเนินการ

รูปแบบ	การดำเนินการ	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	ผลการดำเนินการ
1. ยื่นหนังสือไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	<u>ก่อนการยื่นหนังสือ</u> ในช่วงปี 2537 กรมชลประทานได้ว่าจ้างกลุ่มบริษัทที่ปรึกษาทำการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม(EIA)ระหว่างนั้นได้เชิญตัวแทนกลุ่มชาวบ้านจากหมู่บ้านแม่ขนิลใต้จำนวน 7 คน เข้าร่วมในฐานะตัวแทนตัวแทนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการฯ ซึ่งประเด็นการประชุมดังกล่าวมีการอ้างจากกรมชลประทานว่า โครงการดังกล่าวเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อให้ตัวแทนชาวบ้านยอมรับข้อเสนอในการอพยพและค่าชดเชยของโครงการ หลังจากนั้นกว่า 3 ปี โครงการฯ ก็เงียบหายไป และเริ่มมีกระแสอีกครั้ง ในปี 2542 ผู้ใหญ่บ้านได้ระบุหนังสือด่วนแจ้งว่าจะมีคณะกรรมการผู้ชำนาญการเข้ามาสำรวจพื้นที่เพื่อหาข้อเท็จจริงในการนำมาประกอบการพิจารณาให้ความเห็นต่อรายงาน EIA ในระหว่างวันที่ 28-29 ต.ค. 2542 โดยในระหว่างการลงพื้นที่ของคณะกรรมการชุดดังกล่าว ได้ชี้แจงและให้คำตอบกับชาวบ้านว่าพื้นที่หมู่บ้านและวัดจะถูกน้ำท่วมหมด ส่วนเรื่องค่าชดเชยไม่มีงบประมาณเนื่องจากเป็นโครงการขนาดเล็กและพื้นที่อพยพก็เป็นพื้นที่แห้งแล้งขาดความอุดมสมบูรณ์ หลังเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านเริ่มต้นตั้งถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น โดยสิ่งแรกที่ชาวบ้านทำคือการประชุมหารือภายในหมู่บ้าน และหาทางออกร่วมกัน โดยมีมติของคนในชุมชนคือคัดค้านโครงการฯ ไปยังหน่วยงานต่างๆ(รายละเอียดในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง) ซึ่งใช้เวลากว่า 6 ปี (2542-2548)	- ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแพร่ - หัวหน้าส่วนอุทยานแห่งชาติออบขาน - สำนักราชเลขาธิการ - คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ - ผู้ว่าราชการจังหวัด - นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี - สำนักงานชลประทานที่ 1 - สำนักงานสิ่งแวดล้อมเชียงใหม่ - กรมชลประทาน - นายอำเภอ - รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ - คณะกรรมการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.)	- หลังจากมีการยื่นหนังสือไปยังหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้ในส่วนผลของการตอบรับจากรูปแบบที่ 1 นี้ พบว่า ผลที่ออกมา มีทั้งด้านบวกและด้านลบต่อชาวบ้าน โดยบางหน่วยงานก็ใส่ใจและมีการตื่นรู้ บางหน่วยงานก็เป็นเพียงการรับทราบ เช่นกรณี ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแพร่ และ สำนักงานชลประทานที่ 1 (นำวาระเข้าที่ประชุม) องค์กรมนตรี มีการขับเคลื่อนต่อ ทำให้เกิดเวทีการเจรจา หรือในส่วนของ การยื่นหนังสือไปยัง นายกรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรีในขณะนั้น ก็เสนอให้กรมชลประทานศึกษาผลกระทบโครงการฯ ที่มีต่อต้นทุนทางสังคมและให้เพิ่มค่าชดเชยต่างๆที่ชาวบ้านไม่เห็นด้วย เป็นต้น แต่ในภาพรวมแล้วก็นับเป็นกระบวนการเริ่มต้นของชาวบ้านในกระบวนการต่อสู้เพื่อคัดค้านโครงการฯ

ตารางที่ 1 รูปแบบการดำเนินการจัดการความขัดแย้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผลของการดำเนินการ (ต่อ)

รูปแบบ	การดำเนินการ	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	ผลการดำเนินการ
2.ชุมนุม/ ประท้วง	ก่อนการชุมนุม/ประท้วง(รอบที่หนึ่ง) ในวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2545: มีเจ้าหน้าที่จากกรมชลประทานเข้ามาในหมู่บ้านพร้อมแจ้งชาวบ้านเตรียมการอพยพโยกย้ายออกจากพื้นที่ เนื่องจากน้ำจะท่วม บริเวณที่อยู่อาศัยของชาวบ้านทั้งหมด เป็นเหตุให้ชาวบ้านเริ่มต้นตัว มีการรวมตัวและเคลื่อนไหวอีกครั้ง โดยการไปปักหลักชุมนุมประท้วงที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ก่อนการชุมนุม/ประท้วง(รอบสอง) ในวันที่ 29 กรกฎาคม 2547: มีการประชุมกรม.สัจจ.ที่จังหวัดลำพูน ชาวบ้านที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการร่วมกับสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือชุมนุมเรียกร้องให้รัฐมนตรียกเลิกโครงการฯ	รอบที่หนึ่ง - ชาวบ้านที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากโครงการ - กลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (NGOs) - เครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ (NGOs) - สาธารณะชนทั่วไป ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ รอบสอง - ชาวบ้านที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากโครงการ - กลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (NGOs) - เครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ (NGOs) - สาธารณะชนทั่วไป ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ศาลากลางจังหวัดลำพูน - นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี	รอบที่หนึ่ง - การชุมนุมดังกล่าวชาวบ้านและกลุ่ม NGOs ได้นำเสนอปัญหาและผลกระทบที่มีต่อชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติให้สาธารณะชนได้รับทราบ ซึ่งในการชุมนุมดังกล่าวโดยใช้ระยะเวลา 1 เดือน (10 มี.ค.-9 เม.ย. 2545) โดยมีแนวทางการปฏิบัติคือ สมาชิกในแต่ละครอบครัวผลัดเปลี่ยนกันเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวสำหรับผลในรอบที่หนึ่งนั้นได้ผลักดันไปสู่เวทีการเจรจาเพื่อแก้ปัญหาในรูปแบบที่ 3 ต่อไป รอบสอง -การชุมนุมดังกล่าวชาวบ้านและกลุ่ม NGOs ได้ยื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีชุดดังกล่าวซึ่งผลที่ออกมาคือมีการรับทราบกรณีความเดือดร้อนของชาวบ้าน
3.เวทีการเจรจา	ในวันที่ 6 ก.พ. 45 หลังจากชาวบ้านได้ยื่นหนังสือต่อองคมนตรีเพื่อขอให้ทบทุนการสร้างโครงการฯและรายงานปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้าน หลังจากนั้นเป็นผลทำให้ใน วันที่ 24 มีนาคม 2545 ได้มีเป็นเวทีการเจรจาเร่งด่วนเพื่อแก้ปัญหาโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน โดยชาวบ้านมีข้อเรียกร้องให้ยกเลิกโครงการฯ	- ตัวแทนชาวบ้านที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการฯ - กลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (NGOs) - เครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ (NGOs) - รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์(นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์)รับมอบหมายจากรองนายกรัฐมนตรี (นายพิทักษ์ อินทรวินยานันท์)	- จากเวทีการเจรจาดังกล่าวมีผลให้มิติในการ เห็นชอบให้เร่งจับโครงการตามข้อเรียกร้องของชาวบ้าน หากมีการดำเนินการใดๆจะต้องถามความเห็นชอบจากชาวบ้าน ที่อาจได้รับผลกระทบโดยตรงก่อน พร้อมกันนี้ ได้มี คำสั่งแต่งตั้ง คณะอนุกรรมการแก้ปัญหาการจัดการน้ำตามคำสั่งที่ 3/2545 ลงวันที่ 2 พ.ค. 2545

ตารางที่ 1 รูปแบบการดำเนินการจัดการความขัดแย้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผลของการดำเนินการ (ต่อ)

รูปแบบ	การดำเนินการ	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	ผลการดำเนินการ
4.นำวาระ เข้าที่ ประชุม	เบื้องต้นในวันที่ 1 พ.ย. 2542 ชาวบ้านได้ยื่นหนังสือมายังสภาองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแพร่เพื่อรับทราบกรณีโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน นำวาระเข้าที่ประชุม (รอบที่หนึ่ง) วันที่ 26 มิถุนายน 2545 อบต.น้ำแพร่ อ.หางดง จ.เชียงใหม่ ได้มีการประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแพร่ สมัยที่ 3/2545 ในวันที่ 26 มิ.ย. 2545 วาระที่ 4 ในกรณีที่สำนักงานพัฒนาแหล่งน้ำ อ.แมริม จ.เชียงใหม่ ขอความเห็นชอบแผนการดำเนินงานโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำแม่ขาน จาก อบต. น้ำแพร่ นำวาระเข้าที่ประชุม (รอบที่สอง) 2 สิงหาคม 2548 เนื่องจากทางจังหวัดมีคำสั่งให้นายอำเภอลงมาประชุม กำนันผู้ใหญ่บ้านรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านเพื่อหามติว่าต้องการหรือไม่ต้องการเชื่อมแม่ขาน ก่อนวันที่ 12 ส.ค. 2548 นำวาระเข้าที่ประชุม (รอบที่สาม) 5 สิงหาคม 2548 มีการประชุมประจำเดือนของสมาชิกอบต.น้ำแพร่โดยที่ประชุมแจ้งให้ทราบเรื่องได้รับหนังสือ แจ้งผลการติดตามความก้าวหน้าโครงการสร้างเชื่อมแม่ขาน จากสำนักงานเลขาธิการพระราชวัง กรณีหนังสือจากอดีตประธานชมรมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน (นายสุทัศน์ สุทัศน์รักษ์) มีหนังสือถึงเลขาฯสำนักราชวัง	- องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแพร่ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกของ องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแพร่จำนวน 22 ท่าน - นายอำเภอหางดง - ผู้ใหญ่บ้านและกำนันในพื้นที่ตำบลน้ำแพร่	- ในภาพรวมจากผลการนำวาระเข้าที่ประชุมจากทุก (รอบที่หนึ่ง-รอบที่สาม) ผู้นำท้องถิ่นในระดับชุมชน ซึ่งได้แก่ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแพร่ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ส่วนใหญ่มีมติไม่เห็นชอบให้มีการดำเนินการก่อสร้างโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน

ตารางที่ 1 รูปแบบการดำเนินการจัดการความขัดแย้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผลของการดำเนินการ (ต่อ)

รูปแบบ	การดำเนินการ	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	ผลการดำเนินการ
5.เวที สาธารณะ เกิดขึ้น 3	- เวทีสาธารณะ (รอบที่ 1 : วันที่ 16 กันยายน 2547) เกิดเวทีครั้งนี้ขึ้นหลังจากที่ชาวบ้านที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการได้ยื่นหนังสือไปยังคณะกรรมการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) จัดขึ้น ณ วัดนิลประภา บ้านแม่ขานได้	- ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแพร่ - ชาวบ้าน ที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการฯ - กรมชลประทาน และสำนักงานชลประทานที่1 - นายอำเภอหางดง - คณะกรรมการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ(กปร.) - กลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (NGOs) - เครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ (NGOs)	- เวทีดังกล่าวได้เปิดโอกาสในการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน ซึ่งชาวบ้านที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการมีโอกาสในการชี้แจง และเสนอปัญหาผลกระทบที่มีต่อวิถีชีวิตชุมชนและความหลากหลายทางทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ทั้งปัญหาและความกดดันที่ได้รับจากการผลักดันโครงการ ทั้งนี้ ผลภายหลังจากการจัดเวทีดังกล่าว มีมติให้เจ้าหน้าที่และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องยุติการลงพื้นที่ เพื่อศึกษาและดำเนินโครงการ และให้ยกเลิกโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขานที่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการฯ
	- เวทีสาธารณะ (รอบที่ 2 : วันที่ 24 กรกฎาคม 2548) เกิดเวทีครั้งนี้ขึ้นหลังจากที่ชาวบ้านที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการได้ยื่นหนังสือไปยังคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติฝ่ายทรัพยากรน้ำภาคเอกชน จัดขึ้น ณ วัดนิลประภา บ้านแม่ขานได้	- คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติฝ่ายทรัพยากรน้ำ - ชาวบ้าน ที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการฯ - กลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (NGOs) - เครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ (NGOs)	- ชาวบ้านได้นำเสนอข้อเท็จจริง ข้อมูลประเด็นผลกระทบ ตลอดจนข้อเรียกร้อง และการดำเนินการที่ผ่านมาซึ่งเน้นให้เห็นการถึงความไม่แน่ชัดของหน่วยงานภาครัฐในส่วนของผลจากเวทีสาธารณะรอบที่ 2 ที่ประชุมมีมติร่วมกันเห็นควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงในการสร้างโครงการคือชลประทานควรให้ความชัดเจนตลอดจนข้อมูลที่ถูกต้องแก่คนในพื้นที่ ซึ่งเป็นเหตุให้มีการจัดเวทีสาธารณะรอบที่สามต่อไป
5.เวที สาธารณะ เกิดขึ้น 3 รอบ	- เวทีสาธารณะ (รอบที่ 3 : วันที่ 3 ตุลาคม 2548) เกิดจากหลังจากที่มีเวทีการเจรจาในรอบที่ 2 เกิดขึ้นแต่กลุ่มบุคคลที่ไม่สามารถคลี่คลายหรือให้รายละเอียดที่มีความชัดเจนหรือถูกต้อง(ข้อมูลทางด้านวิศวกรรม) แก่คนในพื้นที่เกี่ยวกับโครงการฯได้ทั้งหมด ซึ่งเป็นเหตุให้มีการจัดเวทีสาธารณะรอบที่สาม	- คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติฝ่ายทรัพยากรน้ำ - ภาคเอกชน - ชาวบ้าน ที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการฯ - สำนักงานชลประทานที่ 1 - กลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (NGOs) - เครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ (NGOs)	- กรมชลประทานได้มีโอกาสเสนอข้อเท็จจริงในเรื่องโครงการซึ่งในการชี้แจงกรมชลประทานบอกว่าไม่รู้ว่าจะท่วมถึงไหน และยืนยันขอเข้าสำรวจพื้นที่จริง แต่ชาวบ้านที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการคัดค้านและยืนยันไม่เอาเขื่อนและไม่ยอมให้ชลประทานเข้าพื้นที่ในการสำรวจพื้นที่จริง (ประเด็นความขัดแย้งยังคงมีอยู่ต่อไป)

จากรูปแบบการจัดการความขัดแย้งของชาวบ้านที่ผ่านมามี 5 รูปแบบส่งผลให้โครงการอยู่ระหว่างการชะลอโครงการ แต่หากมองถึงแนวทางออกที่น่าจะเป็นทางออกที่ดีที่สุดและเป็นทางออกที่ชาวบ้านยอมรับได้คือ “การถวญญู” โดยชาวบ้านเชื่อว่าหากมีพระราชวินิจฉัยอย่างไร ชาวบ้านพร้อมรับสนองพระราชดำรินอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีความฝันและคาดหวังคือ หากได้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลซึ่งเป็นคนกลางซึ่งมีคุณสมบัติที่สำคัญ 2 ประการเพื่อร่วมแก้ไขปัญหาดังกล่าวคือ

ประการที่ 1: เป็นคนที่มีความเป็นกลาง(มีความเป็นธรรม) และเป็นบุคคลที่มีอำนาจในการตัดสินใจ โดยไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการอย่างแท้จริง

ประการที่ 2: เป็นคนที่มีความรู้ความสามารถ และมีความเชี่ยวชาญด้านเงื่อนไขและโครงการฯเป็นอย่างดี เช่น สามารถชี้ถึงผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบของโครงการฯเป็นอย่างดี

3) แนวทางการจัดการความขัดแย้งเพื่อการจัดการน้ำของประชาชนในพื้นที่ๆคาดว่าจะได้รับผลกระทบจากโครงการฯ

ในทัศนะของชาวบ้านนั้นได้เสนอแนะรูปแบบในการจัดการความขัดแย้ง 3 แนวทาง เรียงตามลำดับเพื่อนำไปสู่การดำเนินการต่อไป ดังนี้

-แนวทางที่ 1 :พึ่งตนเอง ซึ่งในรูปแบบนี้คือการพยายามรวมตัวและช่วยเหลือกันและการรวมกลุ่มของกลุ่มชาวบ้านที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการฯ โดยตรง ทั้งนี้จากที่ผ่านมาเคยยืนยันและต่อสู้ร่วมกันในหลากหลายวิธีการ เช่น การชุมนุมประท้วง การยื่นหนังสือ การร่วมเวทีสาธารณะ เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการก็อาจดำเนินการในรูปแบบที่กล่าวข้างต้นต่อไป

- แนวทางที่ 2: พึ่งภาคีเครือข่าย โดยการขอความร่วมมือในการร่วมผลักดันในประเด็นดังกล่าวเหมือนที่ผ่านมา อันได้แก่ หน่วยงานภาคเอกชน(NGOs) หน่วยงานอิสระคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน อบต. โดยขับเคลื่อนไปพร้อมกัน

-แนวทางที่ 3: ถวญญู เป็นทางออกสุดท้าย โดยชาวบ้านเชื่อว่าหากมีพระราชวินิจฉัยอย่างไร ชาวบ้าน

พร้อมรับสนองพระราชดำริ แต่ชาวบ้านก็ไม่รู้จะทำอย่างไรถึงจะไปถึงกระบวนการดังกล่าวได้ ซึ่งศักยภาพของชาวบ้านไม่ถึงจึงอยากจะมีคนกลางที่จะช่วยในส่วนดังกล่าวโดยสักๆแล้วก่อนที่จะไปถึงรูปแบบที่ 3 ดังกล่าวสิ่งที่ชาวบ้านยังมีความฝันและคาดหวังคือ อยากได้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลซึ่งมีคุณสมบัติที่สำคัญ 2 ประการคือ

ประการที่ 1: เป็นคนที่มีความเป็นกลาง (มีความเป็นธรรม) และเป็นบุคคลที่มีอำนาจในการตัดสินใจ โดยไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการอย่างแท้จริง

ประการที่ 2: เป็นคนที่มีความรู้ความสามารถ และมีความเชี่ยวชาญด้านเงื่อนไขและโครงการฯเป็นอย่างดี เช่น สามารถชี้ถึงผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบของโครงการฯเป็นอย่างดี

สรุปและอภิปรายผล

การดำเนินของหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องภายใต้โครงการฯที่ผ่านมา (จากอดีต-ปัจจุบัน) เป็นที่ประจักษ์ได้ว่า กระบวนการดังกล่าวได้นำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างภาครัฐบาลกับประชาชน ภาคการเมืองกับภาคประชาชนและระหว่างกลุ่มประชาชนผู้ที่ได้ขึ้นชื่อว่าได้รับประโยชน์จากโครงการฯกับประชาชนกลุ่มที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากโครงการฯ (เสียประโยชน์)มาโดยตลอด ความขัดแย้งดังกล่าวมีผลสืบเนื่องมาจากสาเหตุสำคัญหลายประการ คือ

1) การดำเนินโครงการฯที่ผ่านมาของรัฐบาลฯเอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มข้าราชการและกลุ่มบุคคลบางกลุ่มเพื่อแสวงหาผลประโยชน์แม้ว่าโครงการยังไม่ได้รับการอนุมัติก็ตาม เช่น การเข้ามากว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรจากค่าชดเชยของนายทุน เป็นต้น ตลอดจนการให้ความสำคัญกับข้อมูลทางด้านวิศวกรรม (การก่อสร้าง) มากกว่าผลกระทบ ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม หรืออีกนัยหนึ่ง ภาครัฐบาลให้ความสำคัญกับสิ่งก่อสร้างมากกว่าชีวิตประชาชน เนื่องด้วยกระบวนการหากินกับโครงการฯ

2) รัฐบาลไม่ยอมรับแนวทางเลือกอื่นในการจัดการทรัพยากรน้ำทั้งในด้านการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำและการป้องกันน้ำท่วม ทำให้เกิดการถกเถียง-โต้แย้งอยู่ในวงวนของคำว่า “เอาเขื่อน” หรือ “ไม่เอาเขื่อน” เท่านั้น ซึ่งในที่สุดนอกจากเป็นการปิดประตูทางออกของการแก้ปัญหาที่มีทางเลือกอื่นแล้วยังเป็นการสร้างความแตกแยกในแต่ละภาคส่วนรวมทั้งเป็นการนำมาซึ่งความขัดแย้งในสังคมในที่สุด

3) กระบวนการให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ ที่ผ่านมาของรัฐบาลมีการบิดเบือนข้อมูลที่แท้จริง โดยมีการเผยแพร่ข้อมูลด้านผลประโยชน์ของโครงการมากกว่าความเป็นจริง และทำการปิดบังข้อมูลที่เป็นผลกระทบที่ต่ำกว่าความเป็นจริง ตลอดจน กระบวนการดำเนินโครงการมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนในหลายรูปแบบ เช่น...

3.1) กระแสข่าวเพื่อบิบบังคับชาวบ้านที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการฯ เพื่อให้ยอมรับโครงการและการอพยพย้ายถิ่น

3.2) การข่มขู่คุกคามผู้นำชาวบ้านที่คัดค้านโครงการฯ

3.3) กระบวนการศึกษาและดำเนินโครงการขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการ

อย่างไรก็ตามในกระบวนการแก้ปัญหาหรือยุติความขัดแย้งภายใต้โครงการฯ ดังกล่าวสิ่งสำคัญสำหรับหน่วยงานและบุคคลควรมีคุณลักษณะที่สำคัญ คือ ต้องเป็นบุคคลหรือหน่วยงานที่มีความเป็นธรรม **“ยุติโดยธรรม”** มีอำนาจในการตัดสินใจ ตลอดจนเป็นคนที่มีความรู้ความสามารถ และมีความเชี่ยวชาญด้านเขื่อนและโครงการฯ เป็นอย่างดี เช่น สามารถชี้ถึงผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบของโครงการฯ เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

การแก้ปัญหาในระยะยาวต้องพิจารณาหลักการร่วมที่เกี่ยวกับการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) และสังคม (SIA) ก่อนและหลังการดำเนินโครงการ

เกี่ยวกับเรื่องค่าชดเชยหรือค่าทดแทนความเสียหายการอพยพโยกย้ายเพื่อไม่ให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบมีความรู้สึกถึงความสูญเสียและความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่จะเปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งมีมาตรการด้านการฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชน ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรด้านวัฒนธรรม ด้านอาชีพ ฯลฯ เช่น

1) กรณีการจ่ายค่าชดเชยควรทบทวนการจ่ายค่าชดเชยให้เป็นรายบุคคลและอย่างเป็นธรรม ในกรณีทรัพยากรสาธารณะที่ท้องถิ่นใช้ร่วมกันการชดเชยดังกล่าวต้องคำนึงถึงการทำให้ผู้ได้รับผลกระทบมีวิถีการดำรงชีวิตใกล้เคียงกับที่เคยเป็นอยู่แต่เดิมให้มากที่สุดจนการฟื้นฟูอาชีพและวัฒนธรรมต้องคำนึงถึงความเป็นพื้นที่สาธารณะที่ชุมชน ตลอดจนผืนลำน้ำใช้ประโยชน์ร่วมกัน เพราะชุมชนเหล่านี้ได้ปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศน์ร่วมกันและมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันมีการสร้างประเพณี พิธีกรรมหรือกติกาในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เพราะสิ่งเหล่านี้คือสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

2) การจ่ายค่าชดเชยให้เหมาะสมกับการสูญเสียที่เกิดขึ้นกับประชาชนจนเกิดความพอใจในระดับหนึ่งก่อนดำเนินการสร้างโครงการฯ รวมทั้งงานการจัดตั้งถิ่นฐานหรือที่อยู่อาศัยสำหรับผู้ที่ได้รับผลกระทบ ควรมีการดำเนินการก่อนที่จะดำเนินการก่อสร้างโครงการฯ

3) การอพยพโยกย้ายจะต้องทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านใกล้เคียงกับของเดิมมากที่สุด พร้อมทั้งให้หลักประกันทางด้านอาชีพและดูแลความเป็นอยู่ของชุมชนที่ได้รับผลกระทบ โดยการแก้ปัญหาก็กับทั้งชุมชน ไม่ใช่มองแยกย่อยเป็นปัจเจกในแต่ละครอบครัว

4) การศึกษาผลกระทบก่อนการสร้างเขื่อน จะต้องให้ความสำคัญกับการศึกษา สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนการศึกษาความเหมาะสมของโครงการ (feasibility Study) ให้คิดต้นทุนด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม และแผนการแก้ไขผลกระทบของโครงการ มาคิดคำนวณเป็นต้นทุนของโครงการฯ ด้วย

5) ต้องให้ฝ่ายต่างๆ ของสังคมเข้ามีส่วนร่วมในด้านการจัดการบริหารจัดการ และในทุกขั้นตอนและกระบวนการพัฒนาโครงการ

6) รัฐบาลต้องเคารพต่อสิทธิชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการฯ หากชุมชนไม่เห็นด้วยกับโครงการนั้นก็ต้องยกเลิกให้ยุติการสร้างโครงการฯ ตลอดจนหากมีความจำเป็นก็ควรมีมาตรการในการพิจารณาอนุมัติโครงการที่รอบคอบและเป็นธรรมมากกว่านี้

เอกสารอ้างอิง

กองเลขาณุการสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ. 2545. โครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่. เอกสารประกอบการเจรจา. เชียงใหม่, มีนาคม 2545.

การประชุมคณะอนุกรรมการการแก้ไขปัญหาของกลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ กรณีปัญหาการจัดการน้ำ. 2545. เอกสารประกอบการประชุม. (ม.ป.ท.), 3 กรกฎาคม 2545.

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (2556). **เขื่อนปากมูล**. เข้าถึงได้จาก : http://www.egat.co.th/images/information/plants-info/pakmoon_thai.pdf [20 กรกฎาคม 2556].

โครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2547. บันทึกการประชุมโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. เชียงใหม่, 13 พฤษภาคม 2547.

ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. 2543. นิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย: กรณีศึกษาโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น". วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ณัฐพร แสงประดับ. 2525. ผลกระทบต่อแหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์จากการสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้า. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นาท ต้นวิรุฬห์และพุลทรัพย์ สมุทรสาคร. 2528. วิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อมและการบริหาร

ทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

บริษัท ปัญญา คอนซัลแตนท์ จำกัด, บริษัท พรดีเวลลอปเม้นต์ คอนซัลแตนท์และบริษัท ชันยู คอนซัลแตนท์ส (ประเทศไทย). 2540. โครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. รายงานฉบับสมบูรณ์. กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์: เชียงใหม่.

มนัส สุวรรณ. 2532. อ่างเก็บน้ำและปัญหาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ นิเวศวิทยากับการพัฒนาเศรษฐกิจ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

มิ่งสรรพ ขาวสะอาด. 2544. แนวนโยบายการจัดการน้ำสำหรับประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

วิชัย ปัญจมานนท์. 2521. ตัวอย่างเขื่อนที่สร้างแล้วป่าถูกทำลาย. ฝ่ายเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ากองอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้. เอกสารถ่ายสำเนา.

วีรณัฐ ปิณฑวนิช. 2539. นโยบายและบทบาทของธนาคารโลกที่มีผลต่อการสร้างเขื่อนปากมูล. วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: กรุงเทพฯ.

สืบ นาคะเสถียร และคณะ. 2530. การประเมินผลงานช่วยเหลือสัตว์ป่าตกค้างในพื้นที่อ่าง เขื่อนเชี่ยวหลาน (เขื่อนรัชชประภา) จังหวัดสุราษฎร์ธานี. กรุงเทพมหานคร: กองอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้

Sukkul Wassana. 2006. The satisfaction of Villagers within the impacted areas toward Maekham Dam Project. M.S.Thesis Mahidol University: Bangkok.